

EKOLOGINĖ PROBLEMA: TURINYS, ESMĖ, IŠTAKOS

Česlovas Kalenda

Vilniaus universitetas, Filosofijos katedra
Didlaukio g. 47-507, LT-2057 Vilnius
Tel., faksas (370-2) 76 18 90

Straipsnyje aptariama šiuolaikinė ekologinė problema (krizė) kaip objektyvių ir subjektyvių veiksmų sąveikos rezultatas. Objektyviuoju (sociogamtiniu) požiūriu globalinė ekologinė krizė – tai susikaupusių prieštaravimų tarp žmogaus (kultūros) ir gamtos (biosferos), tarp technikos bei technologijos plėtros ir natūralios evoliucijos padarinys. Subjektyvusis ekologinės problemos kilimo (ir sprendimo) aspektas analizuojamas metafizinėje-etinėje plotmėje – per žmogaus kaltės kategoriją.

Raktažodžiai: technika ir technologija, ekologinė krizė, egzistencinė (ekologinė) žmogaus kaltė.

Įvadas

Žmogui visais laikais reikėjo atsakyti į tris svarbius klausimus: 1) kas yra aplinka (gamta, pasaulis), kurioje jis gyvena? 2) kas yra jis pats? ir 3) kaip žmogus turėtų elgtis aplinkos atžvilgiu?

Nors atsakymų į šiuos klausimus pateikta nemažai, tačiau ir šiandien tie klausimai neprarado teorinio ir praktinio aktualumo. Aplinkai pavadinti žmogus sukūrė prasmingų terminų: žemė, gamta, kosmosas, biosfera, antroposfera, technosfera, ekosistema ir kitų. Jais žmogus apibūdina vienas ar kitas aplinkos, kurioje gyvena, ypatybes. Dėl tų terminų reikšmės, turinio, tikslingumo filosofai ir mokslininkai neretai ginčijasi. Bet nuomonių skirtumai teorijos plotmėje – tiktai gėris, nes skatina pažinimo pažangą. Kas kita – kokia yra aplinka realiai, ypač natūrali aplinka.

Daugiausia rūpesčių dabar kelia kaip tik aplinkos būklė. Gamtinių sistemų pusiausvyrą labai sutrikdyta, pažeista.

Per savo istorijos 40 tūkstančių metų žmogus sukūrė daug technikos, kuri atnešė daug

patogumų, bet ir daug triukšmo, taršos, atliekų ir kitų blogybių. Lyg juodas varnas sklando virš planetos pavojaus nuojauta: ar žmogus, protinga būtybė, pajėgs atkurti pažeistą gamtos harmoniją ir išsaugoti savo bei kitų gyvūnų biologinį identiškumą? Ar netaps jis Žemės gyvybės, taip pat savęs sunaikinimo kaltininku? Ką daryti, kad sustabdytume gamtinių sistemų irimą, išsaugotume ekologiškai visavertę, švarią aplinką? Kodėl techninė pažanga pralenkia natūralios aplinkos kaitą, nepalikdama jai ir žmogui laiko adaptuotis? Tokie ir panašūs klausimai šiandien tampa vienu iš svarbiausių žmogaus filosofinių apmąstymų, jo dorovinės saviraiškos dalykų. Šie klausimai dabar tarp aktualiausių visuose Žemės rutulio taškuose.

1. Ekologinė krizė

Nors prieštaravimas tarp žmogaus ir gamtos ypač paastrėjo mūsų laikais, bet jis kilo kur kas anksčiau.

Ekologiškai negatyvių reiškinių ėmė sparčiai gausėti nuo tada, kai įvyko vadinamoji neolito revoliucija, t. y. maždaug prieš 10–12 tūkstančių metų. Tada žmonės iš medžioklės bei vaisių ir šaknelių rinkimo perėjo į gaminamąjį ūkį. Vargu bau ar buvo idealu ir iki minėtų pokyčių. Mat išmokę išgauti ugnį ir įgudę medžioti stambius žvėris, žmonės senovėje taip pat sukeldavo negatyvių ekologinių padarinių (išnaikindavo kai kuriuos gyvūnus, išdegindavo miškus). Tačiau visuminis antropogeninis poveikis biosferai tuo metu buvo nežymus. Visai kita padėtis susidarė tada, kai atsirado gyvulininkystė, žemdirbystė, o ypač – pramonė. Šios ūkio šakos remiasi tokiais žmogaus santykiu su gamta principais, kurie iš esmės keičia jos pavidalą. Tiesa, kol vyravo kaimo gyvenimo būdas, žmogus labai priklausė nuo natūralių sąlygų, sezoninių ritmų. Kaip tik ši aplinkybė ugdė žemdirbio sieloje pagarbą gamtai. Kas kita – gyvenimas mieste, kuriame jau feodalizmo periodu suklestėjo amatininkų pramonė, ir žmogus našesniais įrankiais galėjo efektyviau naudoti gamtinę medžiagą. Įvykus pirmajai (garo variklio panaudojimas) ir antrajai (elektros panaudojimas) pramoninei revoliucijai, iš esmės pakito gamybos technologija, o kartu ir žmogaus santykio su gamta pobūdis. Industrija reikalavo vis naujų ir naujų aukų iš gamtos. O kur dar karai, tokie dažni žmonijos istorijoje?! Juk išdegtos žemės taktika buvo vienas iš pagrindinių kariavimo būdų.

XX amžiuje mokslo bei technikos revoliucija keleriopai padidino galimybes veikti gamtą. Antropogeninis poveikis aplinkai įgavo neregėtą platų mastą, o negatyvūs ūkinės veiklos padariniai ėmė reikštis ir teritorijose, kurios tiesiogiai neliečiamos, bet yra susijusios pagal medžiagos apykaitos dėsnius. XX amžiaus antroje pusėje žmogaus santykių su gamta istorijoje pra-

sidėjo naujas etapas – globalinė krizė. Visose biosferose grandyse padėtis blogėja. Atmosferoje mažėja deguonies, daugėja dvideginio, taip pat šilumos ir dulkių, ardomas ozono sluoksnis. Vandenynai teršiami nafta bei pramonės atliekomis; jūrų dugnas virsta sąvartynu, kuriame galima rasti ir nemaža sprogmėnų, nuodingų bei radioaktyvių medžiagų. Keičiasi gravitacinis, hidrodinaminis, geoterminis, elektromagnetinis, geocheminis ir kitokie Žemės laukai. Visi šie atmosferos, hidrosferos ir litosferos pokyčiai kelia tiesioginę grėsmę gyvybei.

Dėl ūkinės veiklos plėtros gamtiniai kompleksai keičiasi greit ir nesulaikomai, nyksta kai kurie aplinkos komponentai, ypač gyvūnai ir augalai (6). Balų nusausinimas, susigulėjusių žemių išarimas, hidroelektrinių statyba, autostradų bei geležinkelių, elektros, naftos ir dujų tiekimo linijų tiesimas smarkiai mažina plotus, kuriuose tarpsta augalija. Kai kurie žaliąjo pasaulio atstovai jau nepajėgia prisitaikyti prie pakitusių sąlygų, ima degraduoti bei nykti. Dėl „rūgščiųjų“ lietu nuplinka miškai. Lietuvoje, dėl išorinės taršos krintant medžių atsparumui, keičiantis klimatui (žiemos vis šiltėja), ištikus eglynus buvo užpuolę kenkėjai. Mokslininkai ne juokaudami, o rimtai sako, kad po mūsų, lyg po skėrių antplūdžio ar Čingischano žygio, gali nelikti žolės. Sparčiai nyksta tropiniai miškai, o tai kelia grėsmę kilti žemėje deguonies badui.

Augalijos nykimas neigiamai atsiliepia gyvūnijai. Mat jai augalai yra maistas ir pasislėpimo vieta. Miškų iškirtimas, didelių dirbtinių vandens baseinų sukūrimas, vandens, oro ir dirvos tarša labai keičia įprastines gyvūnų egzistavimo sąlygas bei elgesio stereotipus. Gyvūnai turi prisitaikyti arba žūti. Silpnėjant gamtos savivalos procesams, aplinkoje veisiasi daugiausia primityvios, žemosios gyvybės formos, o aukštesnės nyksta. Gyvasis pasaulis darosi skurdesnis.

Galingas gamtinės aplinkos pertvarkymo veiksnys – šiuolaikinis žemės ūkis. Sunki žemės dirbimo technika kenkia agrofizinėms dirvos savybėms: tankumui, oro įsiskverbimui ir kt. Mineralinės trąšos ir pesticidai padeda gauti aukštus derlius, bet kartu jie teršia biosferą, nuodija dirvą ir vandenį, keičia ekologinę būklę aplinkoje, trikdo biologinį mikroorganizmų aktyvumą.

Melioracija – tai žemės pagerinimas, igaliantis išauginti svaresni derlių esant mažesniai dirbančiųjų skaičiui. Tačiau mūsų krašte ji buvo vykdoma nepakankamai atsakingai, todėl padarė nemažą žalą aplinkai: agrolandšaftas neteko stabilumo, sumažėjo augalijos bei gyvūnijos įvairovė, sustiprėjo dirvos erozija, nuskurdo kraštovaizdis. Kaip pastebėjo profesorius Česlovas Kudaba, mes gamtovaizdį derinom prie mechanizmų, laukus didinom, upelius tiesinom, reljefą išlyginom. Melioracija nušlavė nuo žemės paviršiaus daugybę vienkiemių, miškelių, krūmokšnių; laukuose labai sumažėjo vyturių, pempių, smulkių žvėrelių. Protėvių per ilgus amžius puoselėtas natūrinis bei kultūrinis kraštovaizdis buvo gerokai apgriautas, pablogėjo daugelio jo komponentų (dirvožemio, vidaus vandenų) kokybė.

Gyvoji gamta pasižymi per milijonus metų susiklosčiusia pusiausvyra, procesų savireguliacija. Tačiau žmogaus veikla šiandien tokia intensyvi, kad gamta jau nepajėgia susidoroti su kai kuriais tos veiklos produktais. Didžiausia nelaimė tampa aplinkos tarša, atliekų kaupimasis. Todėl šiuolaikinė ekologinė krizė kartais vadinama reducentų krize: aplinkos teršimas įvairiomis medžiagomis pranoksta mikroorganizmų galimybes apvalyti biosferą.

Atliekos yra visa, kas išsiskiria į aplinką iš žmogaus ūkinės veiklos, energijos jėginių, buitės. Tai automobilių dujos, kaminų dūmai (iš jų

susidaro „rūgštieji“ lietūs), naftos dėmės, sunkieji metalai ir nuodingieji chemikalai, atominių elektrinių kuras, plastmasinė tara bei kitos buitinės šiukšlės ir t. t. Antai mokslininkai pasikaičiavo, kad automobilis per eksploatavimo laiką išmeta į aplinką tiek teršalų, kiek jis pats sveria ar net daugiau. Netobula dabartinė gamybos technologija lemia tai, kad tik nedidelė gamtinės žaliavos dalis (4–5%) patenka į naudingą produkciją, o visa kita nueina daugiausia į teršalus. Antrinių žaliavų perdirbimo pramonė kol kas menkai išplėtota, mažaatliekės technologijos lėtai diegiamos. Sąvartynai tampa kiekvieno miesto, kiekvienos gyvenvietės palydovais.

Taršos sąvoka apima ne tik tiesioginį pašalinių medžiagų arba energijos patekimą į aplinką, t. y. tai, ką išmeta pramonė, transportas, žemės ir komunalinis ūkis, bet ir netiesioginį landšafto ekologinio vientisumo pažeidimą. Ne vietoj atsidūrusios medžiagos, dažnai svetimos rutulinei aplinkos biochemijai, sutrikdo natūralius procesus, jų ritmą bei kryptį, pažeidžia vietovės ekologinį imlumą, jos komponentų stabilumą, savikūros ribas, dėl to gamta nepajėgia pati apsivalyti. Žmogaus taikomos atkuriamosios priemonės kol kas nekompensuoja aplinkai daromos žalos. Štai kodėl upėse, ežeruose ir jūrose jau ne visada galime maudytis, miške – rinkti uogas bei grybus, valgyti tvenkinyje sugautą žuvį, lietaus vandeniui trinkti galvą; upeliai virsta negyvais chemikalų nuspalvintais grioviais, miškuose ir laukuose negirdėti paukščių giesmių ir t. t. Švari gamta tampa svajone.

Tarša – toks aplinkos pertvarkymas, kuris blogina jos funkcijas žmogaus atžvilgiu. Atsiranda vadinamasis ekologinis bumerangas: žmogaus veiklos sukelti degradacijos procesai gamtoje anksčiau ar vėliau atsigręžia prieš patį žmogų, sukelia mutacijas jo organizme, dėl to gimsta nevisaverčiai palikuonys. Šiuo atžvilgiu ypač pa-

vojinga radiacija, kurios net ir nedidelės dozės gali išprovokuoti rimtus genetinius pokyčius. Antai įvykus Černobylio atominės elektrinės avarijai, į aplinką buvo išmesta tiek cezio, stroncio ir plutonio, kad jų kiekis prilygo vos ne šimtui hirosimų! Juodas katastrofos debesis apgaubė laukus, pievas ir miškus, lėta mirtis įsibrovė į upes bei ežerus, kaimo sodybas ir žmogaus organizmą. Aukomis tapo net negimę vaikai. Radioaktyvių nuklidų paveiktoje zonoje, apšvitintuose miškuose padaugėjo išsigimimų, ėmė rasti įvairių chimėrų, išnyko kai kurios rūšys. Radioaktyvumas pagreitino ląstelių dalijimąsi bei senėjimą, sutrikdė paukščių dauginimąsi. Beje, branduolinių sprogdinimų bandymų, atominės energetikos epochoje radioaktyvių elementų kaupimosi bei poveikio gamtai poligonu tapo visas Žemės rutulys.

Dėl ekologinės būklės blogėjimo labai sparčiai plinta naujos ligos, kurių dauguma – virusinės kilmės. Retėjant ozono sluoksniui, vis daugiau žmonių suseraga vėžiu (piktybiniais augliais). Mokslininkai mano, kad išaugęs psichinių susirgimų, savizudybių skaičius susijęs su gamtinės aplinkos kokybės blogėjimu. Taigi, žalodami gamtą, žmonės žaloja ir savo pačių prigimtį. Dėl ekologinių nelaimių bei katastrofų kai kurios zonos darosi labai užterštos, netinkamos gyventi, tad randasi nauja migrantų kategorija – „ekologiniai pabėgėliai“. Kaip teigia Jungtinių Tautų Aplinkos programos direktorius vykdytojas Klausas Töpferis, tokių pabėgėlių šiandien yra per 25 milijonus; iki 2010 m. jų skaičius gali padvigubėti (16, 15).

Nors negatyvių procesų biosferoje gausėja, bet organinis pasaulis, labai plastiškas bei ištvėrimingas, visko nepraranda: daugelis jo rūšių geba prisitaikyti prie pakitusių sąlygų ir toliau egzistuoja. Tačiau kyla klausimas: ar sugebės išlikti žmogus? Ar aplinka bus tinkama tenkinti jo biologi-

nus, psichologinius ir estetinius poreikius? Šiandien daugelis mokslininkų ne juokais suneirime, ir kai kurie iš jų kelia hipotezę: o gal žmonija iš tikrųjų yra ta evoliucijos šaka, kuri neturi ateities ir grimsta į nebūtį? Gal žmonija su visa gamybos įranga – tai „technologinis dinosauros“, kuriam lemta išnyktinuo Žemės paviršiaus dėl neprisitaikymo prie gamtos?

2. Blogio šaknis (objektyvusis aspektas)

Antropogeninės veiklos sukeltų ekologiškai negatyvių reiškinių platus spektras rodo, jog šie reiškiniai nėra atsitiktiniai; tai ne paprasto neapsižiūrėjimo ar aplaidumo rezultatas. Ne, jie yra sistemingi, dėsningi, išplaukiantys iš pačios žmogaus prigimties, iš jo santykio su natūraliuoju pasauliu pobūdžio.

Žmogaus padėtis pasaulyje – dvilypė. Pirma, jis, kaip gyva būtybė, neišvengiamai susijęs su gamta, kuri yra jo gyvybės ir išlikimo, maisto bei įvairių žaliavų šaltinis, sveikatos versmė. Nėgana to, žmogus Žemėje gali gyventi labai siaurame biosferos parametrų diapazone. Žmogaus organizme vyksta gyvybę lemiantys procesai, kuriuos XIX amžiaus prancūzų fiziologas Claude'as Bernard'as pavadino vidine gamta (18, 137). Tai gamta mumyse. Ta vidinė aplinka yra vieninga su išorine aplinka, kitaip vadinama biosfera – vientisa gyvybės ir negyvosios medžiagos sistema. Per milijonus metų evoliucijos augalai, gyvūnai, taip pat žmogus, įgijo tam tikras anatomines bei fiziologines savybes. Kitaip sakant, susidarė glaudūs organizmų ir aplinkos ryšiai, kurie garantuoja optimalias organizmų poreikių tenkinimo sąlygas. Aplinkai (oro sudėčiai, temperatūrai, radiacijai ir t. t.) smarkiai keičiantis, pažeidžiama vidinė organizmų harmonija, ir jie žūsta. Tas organizmo vidaus terpės sudėties bei savybių dinaminis pastovumas

W. B. Cannono buvo pavadintas homeostaze (graikų k. *homois* – panašus, vienodas; *stasis* – būseną).

Taigi gamtos negalima tapatinti su biosfera kaip išorine žmogaus atžvilgiu realybe. Gamta glūdi ir žmogaus kūne, jo organuose bei jausmuose, genofonde ir smegenyse; ji veikia žmogų per fiziologinius, biologinius ir psichologinius mechanizmus.

Savo santykį su gamtine aplinka, kaip egzistencijos baze, žmogus išreiškia vienokiu ar kitokiu jos komponentų vertinimu. Šiame procese susiklosto vadinamųjų ekologinių vertybių sistema. Ekologinės vertybės – tai tyras oras, gėlas vanduo, gražus kraštovaizdis, vešli augalija, turtinga gyvūnija, normalus, įprastas klimatas, neužterštas maistas.

Ekologinės vertybės tenkina fizinius ir dvasinius žmogaus poreikius. Tačiau jų fundamentinę reikšmę žmogaus būčiai ne visada individas ir net visuomenė deramai suvokia ir ne visada protingai elgiasi. Dar 1820 m. prancūzų biologas J. B. Lamarckas veikale „Pozityvių žmogaus žinių, sukauptų iš tiesioginių arba netiesioginių stebėjimų, analitinė sistema“ rašė: „Žmogus, apakintas egoizmo, tampa nepakankamai atsargus netgi savo paties interesų atžvilgiu: dėl savo polinkio patirti malonumą iš visko, kuo jis disponuoja, vienu žodžiu, nesirūpindamas ateitimi ir būdamas abejingas panašioms į save, jis tarsi linkęs naikinti savisaugos priemones ir kartu išnaikinti savo rūšį. Pagautas trumpalaikio įgeidžio, jis naikina naudingus augalus, saugančius dirvą, kuri tampa nevaisinga ir išdžiūsta, išstumia šalia gyvenančius gyvūnus, kurie randa čia priemonių egzistuoti, taigi plačios žemės erdvės, kažkada labai derlingos ir knibždančios įvairios rūšies gyvijos, virsta plikomomis, bevaisėmis ir negyvenamomis dykumomis“. Mintyse projektuodamas situaciją, kurio-

je netgi tokiai universaliai pagal prisitaikymą būtybei, koks yra Homo sapiens, gali nelikti tinkamos gamtinės terpės, prancūzų autorius toliau rašė: „Galima netgi pasakyti, jog žmogaus paskirtis tarsi tokia, kad sunaikintų savo giminę, iš anksto pavertęs žemės rutulį netinkamu gyventi“ (20, 442).

XIX a. pradžios mokslininko, vieno iš evoliucijos teorijos pradininkų, perspėjimas buvo savalaikis, bet, deja, neišgirstas. Beje, dar žymiai anksčiau čekų pedagogas J. A. Komenskis kvietė taisyti žmogaus darbus (8, 81–190), tik nesulaukė dėmesio. Priešingai, agresyvus žmogaus elgesys gamtos atžvilgiu tik stiprėjo. Mokslas, technika ir technologija buvo tie banginiai, į kuriuos rėmėsi nepaliaujamai ir negailestingai gamtą „vartojanti“ civilizacija. Visokiais būdais buvo siekiama gamtą nukariauti, sukultūrinti, pajungti, pertvarkyti. Ši tendencija išplaukė iš kito žmogaus prigimties aspekto, būtent to, kad jis yra ne tik biologinis individas, bet ir socialinis-kultūrinis fenomenas. Gamta pati savaime dar negarantuoja žmonių giminės išlikimo. Šiuo atžvilgiu ji yra jam ir dosni motina, ir rūsti pamotė. Žmogaus, kaip rūšies, specifika sudaro tai, kad jis yra nespecializuotas gyvūnas. Tai reiškia, jog žmogus, palyginti su kitais gyvūnijos atstovais, nėra prisitaikęs gyventi natūralios aplinkos sąlygomis. Jis neturi įgimtų puolimo bei gynimosi organų, jo juslės silpnos ir palyginti siauro diapazono, daugelis kitų gyvūnų žmogų pranoksta jėga, judėjimo greičiu, vikrumu ir t. t. Dar vienas pirmųjų civilizacijos kritikų Jeanas Jacques Rouseau, atkreipdamas dėmesį į žmogaus nutolimo nuo gamtos tragiskas pasekmes, žmogų, kaip mąstančią būtybę, pavadino „išsigimusiu gyvuliu“ (14, 74). Po šimto metų tą pačią mintį pakartojo vokiečių filosofas Friedrichas Nietzsche (11, 404–405). Šios idėjos XX amžiuje paskatino plėtoti naują minties kryptį

– filosofinę antropologiją. Joje, remiantis empiriniais faktais, buvo nuvainikuota anksčiau vyravusi romantiška žmogaus samprata, kuri kėlė šią būtybę į padanges kaip tobulumo viršūnę. Filosofinės antropologijos atstovas Arnoldas Gehlenas, atkreipdamas dėmesį į tai, jog žmogus nepajėgus gyventi pagal gatavą gamtos programą, apibrėžia jį kaip biologiškai nepakankamą būtybę (4, 22, 29). Žmogus, gamtos „užmirštas“ ir paliktas pats sau, buvo priverstas ieškoti kitokių būdų bei priemonių savo rūšies egzistencijai palaikyti, t. y. nepakankamas fizines galias kompensuoti dirbtinėmis, techninėmis galiomis. Šitaip žmogus ėmė kurti dirbtinę aplinką, technosferą, kultūrą ir savo poreikius tenkinti gamybos procese iš natūralios medžiagos pagamintais produktais.

Taigi tiesioginė žmogaus gyvenamoji erdvė yra pakeista, dirbtinė, sukultūrinta aplinka. Visas medžiagas dirbtinei aplinkai konstruoti žmogus semiasi irgi iš natūraliosios aplinkos, kurios dydis nulemtas mūsų planetos parametrų. Baigtinių dydžių yra ir kai kurie žmogaus naudojami energetiniai išteklių, naudingosios iškasenos. Jau vien ši aplinkybė nubrėžia tam tikras ribas žmogaus veiklai, verčia jį elgtis apdairiai, sumaniai ir tolregiškai. Kita vertus, susidūręs su aplinkos pasipriešinimu, nepaprastu gamtos sudėtingumu, žmogus turi tikrovę supaprastinti, kad galėtų suprasti ir sau pritaikyti. Šiam tikslui jis pasitelkia mokslą, kuris skaido natūraliąją realybę į standartines dalis, jas analizuoja ir iš tų dalių pagal tam tikrus principus konstruoja teorinius modelius. Jais vadovaudamasis, kuria savo veiklos priemones bei jų panaudojimo taisykles. Taip randasi technika ir technologija.

Dažnai technikos ir technologijos sąvokos nesiskiriamos. Kai kuriais atvejais to ir nereikia, bet ne visada.

Technika – tai žmogaus sukurtos priemonės, tenkinančios jo poreikį turėti jėgos bei energijos, poreikį judėti ir pasiekti kuo didesnę greitį, poreikį gintis nuo užpuolikų ir t. t.

Technologija – tai gamybos procesų organizavimo procedūros bei visuma taisyklių, pagal kurias žmogus, darbo objektai bei įrankiai sąveikauja. Trumpai tariant, tai yra kryptingas technikos panaudojimas. Dėl to tarp technikos ir technologijos egzistuoja glaudus ryšys ir neretai šios sąvokos sutapatinamos.

Nuo technologinių taisyklių panaudojimo keičiasi gamybos proceso sąveikaujančių elementų sąryšis, reikšmė bei vaidmuo. Kada kalbama apie efektyvią technologiją, tai paprastai turimos galvoje tokios taisyklės, kurios leidžia pasiekti kuo geresnių rezultatų, kuo mažiau panaudojant deficitinių sistemos elementų ir kuo daugiau – tų, kurių pakanka. Kiekvienu konkrečiu atveju situacija gali būti kitokia, bet globaliniu požiūriu reikalo esmė visada atsiremia į gamtą bei jos teikiamas galimybes. Taigi technologija – tai žmogaus dirbtinai sudaryto proceso taisyklės, o technika – to proceso realizavimo mechanizmų (darbo įrankių) ir būdų (įgūdžių) sistema.

Kai nėra sąlygų efektyvesnei technologijai, gamybos našumo augimas pasiekiamas tobulinant techniką. Technikos kaita – evoliucijos požymis nekintančios technologijos sąlygomis, o technologijos pasikeitimas – tai jau revoliucinis posūkis žmogaus ir gamtos santykiuose, rodantis, jog žmogus geriau panaudoja gamtos jėgas. Technika ir technologija yra ir savarankiškos, ir viena kitą papildo; iš to kyla keletas priežasties-pasekmės ryšių. Su technologija siejasi ne tiek kiekybės, kiek kokybės charakteristikos, su technika – priešingai. Orientacija į technologijos pokyčius reiškia gamybos intensyvumą bei augimą kokybės požiūriu, geriau panaudojant

gamtinius procesus. Orientacija į technikos tobulinimą rodo ūkininkavimo intensyvinimą, gamybos apimčių didinimą naujų mašinų, naujų darbo bei žaliavų išteklių dėka (19, 103–104).

Žmogus, trokšdamas kuo geriau gyventi, paprastai linkęs tobulinti techniką, t. y. išrasti vis efektyvesnius gamybos įrankius ir siekti kuo didesnio rezultato kuo mažesniais darbo sąnaudomis. Toks kelias nėra palankus gamtai. Mat evoliucija gamtoje vyksta taip, kad jos tempai visiškai dera su aplinkos sąlygomis ir evoliucijos produktai yra prisitaikę prie aplinkos. Žmogaus techninė kūryba, deja, plėtojasi kitaip – žymiai sparčiau. Tempų skirtumas sudaro blogio ištakas. Techninė pažanga neretai pralenkia aplinkos kaitą, nepalikdama jai laiko adaptuotis. Antai natūrali upių savivala yra kur kas lėtesnė negu jų teršimas pramoninės ar žemės ūkio gamybos atliekomis. Sparčiai plėtojama technika neįsikomponuoja į gamtinę aplinką ir netampa jos dalimi, o, priešingai, pats žmogus ir kiti gyvūnai priversti paklusti dirbtinei aplinkai, kurią formuoja mašinos. Vadinasi, mašinų pasaulio plėtros dėsniai diktuoja žmogui bei kitiems organizmams, kaip jie turi gyventi, o tai kenkia žmogaus sveikatai ir apskritai visai gyvybei. Evoliucija gamtoje sukuria prisitaikiusias formas, o techninis konstravimas retai kada sukuria tokius patikimus, su aplinka derančius mechanizmus.

Žmonijos pažanga susijusi ne tik su gamybos ir buities technizacijos tobulinimu, bet ir su techninių sistemų ekspansija. Po visus žemynus ir šalis išdėstytos įvairios techninės sistemos, kaip dirbtiniai žmogaus gyvybinės veiklos organai, formuojasi į vieningą planetos sistemą – technosferą, t. y. biosferos dalį, apimtą bei veikiamą technikos. Dabar daug žmonių darbuojasi paslaugų sferoje, kuriai taip pat reikia įvairių priemonių. Vadinasi, technosfera apima ne vien ga-

mybos techniką bei infrastruktūrą (ūkio šakas, kurios aptarnauja gamybą kaip nuolat atsikuriantį procesą), bet ir buitines, bendravimo, laisvalaikio ir kūrybos techniką. Šiandien masiškai naudojami kompiuteriai, kitos elektroninės priemonės. Įvairūs aplinkos komponentai, tiek natūralūs, tiek dirbtiniai, yra tarpusavyje susiję ir sudaro be galo sudėtingą sistemą.

Kuo daugiau įrankių žmogus naudoja, tuo didesnę galią jis įgyja gamtos jėgų atžvilgiu ir, atrodo, tampa mažiau priklausomas nuo gamtos „kaprizų“. Tačiau kartu susidaro paradoksali situacija: kuo žmogus galingesnis, tuo jo padėtis pasaulyje netikresnė, nes pajungdamas sau tarnauti gamtos jėgas, jis tampa jų įkaitu. Veikdamas su galinga technika, žmogus ardo natūralius aplinkos ryšius, keičia jos proporcijas, sukurdamas naujas, nenumatytas, gyvybei pavojingas situacijas. Kaupdamiesi panašaus pobūdžio pokyčiai, kaip matėme, duoda dėsninę rezultatą – ekologinę krizę. Tai patvirtina elementarią tiesą: koks aktyvus ir kūrybingas žmogus bebūtų, jis negali pasitraukti iš gamtinės vientisybės. Gamta yra jo didieji namai, gyvybės ir įvairiausių išteklių šaltinis, civilizacijos lopšys, sveikatos ir kūrybinio įkvėpimo versmė, dvasinio tobulėjimo veiksnys ir ... nepakeičiamas Mokytojas. „Žmogus praktiškai niekada deramai neįvertino to, koks racionalus gamtoje vykstantis tarpsmo ir mirimo procesas, – rašo vokiečių mokslininkas Felixas Paturis. – Jeigu žmogus būtų stropiau mokėsis iš gamtos, jis kažin ar būtų sukūręs tokį nesubalansuotą pramoninės gamybos mechanizmą. Dabar gamybos procesas, be abejonės, organizuotas geriau negu atliekų šalinimo procesas. Netgi tai, ką mes vadiname atliekų perdirbimu bei panaudojimu, vargu ar nusipelno tokio vardo. Įrenginiai šiukšlėms deginti tik paverčia kietąsias atliekas dujinėmis, o vandenvalos sistemos iš viso tik transformuoja

skystąsias atmatas į kietąsias. Tačiau blogio šaknis slypi kur kas giliau.

Jeigu mes ateityje taip pat aktyviai masiškai gaminsime būtinus mums daiktus, negalvodami kiekvienu konkrečiu atveju apie tai, kokiū būdu galėtume reikiamu momentu ir nekenksmingai atsikratyti jų (t. y. pašalinti daiktą apskritai, o ne nustumti į šalį, nors ir į sąvartyną), tai ilgos perspektyvos požiūriu jau jokia, netgi pati dosniausia, aplinkos saugojimo programa negalės radikaliai išspręsti atliekų problemos apskritai“ (12, 40–41).

Šiuolaikinės gamtonaudos pagrindinį prieštaravimą sudaro gamybos pobūdis. Gamybos procesas yra atvira sistema, atvira visomis gamybos fazėmis – tiek įtraukiant gamtinius išteklius į gamybą, tiek juos perdurbant, tiek išmetant į aplinką gamybines ir žaliavų atliekas. Toks gamybos tipas gali egzistuoti ilgą laiką tik būdamas mažų formų. O jei gamyba nuolat auga, ji ima prieštarauti pagrindiniam gamtinių sistemų dėsniui – uždaro ciklo principui. Žmogus, būdamas gamtos dalis ir plėtodamas atviro tipo gamybą, ima prieštarauti biosferos dėsniams. Kad sušvelnintų šį prieštaravimą, žmogus organizuoja gamtosaugą. Tačiau to maža – reikia naujos žmogaus egzistavimo koncepcijos, kuri įtvirtintų socialinės-kultūrinės ir gamtinės žmogaus būties vienovę.

3. Žmogaus kaltė

Autoriai, tiriantys dabartinės ekologinės krizės fenomeną, greta objektyvių veiksnių (technologinių, demografinių, ekonominių), sąlygojusių šį procesą, daug dėmesio skiria žmonių veiklos motyvų, psichologinių nuostatų, pasaulėžiūros kritikai. Antai žinomas ekologas E. Dž. Kormondis rašo: „Dabartinės mūsų krizės šaknis yra ankstesniame, giliai vakarietiškame požiūryje į

žemę – žemę, kaip priešą, kurį reikia nukariauti, kaip fermą, kurią reikia išnaudoti savo poreikiams, kaip teisėtą ir puikių valdų turėjimą, ir, kas svarbiausia, – kaip žemę su neribotomis galimybėmis“ (9, 247). Kiti autoriai irgi iškelia panašius motyvus: pragmatišką žmonių visuomenės prigimtį, orientaciją į trumpalaikius tikslus, žmogaus protui būdingą galią valdyti, viešpatuoti ir viską pajungti sau, atomistinę-mechanistinę pasaulėžiūrą, vulgarųjį antropocentrizmą, voliuntarizmą, technokratines nuotaikas, ekologinį žmonių neraštingumą, „etinį vakuumą“ ir pan. Kaip tik šios „antropologinės“ charakteristikos, įgyvendintos industrinės visuomenės priemonėmis, t. y. iš „žodžio“ virtusios „kūnu“, ir yra mūsų suvokiamos kaip ekologinė krizė.

Vadinasi, dėl dabartinės ekologinės krizės kaltas pats žmogus. Kitaip tariant, krizę patiria ne vien gamta, bet pirmiausia žmogus, jo praktikuojamas gamtonaudos būdas, jo psichologinės-vertybinės nuostatos, kurios jau nepajėgia garantuoti tolesnės žmonių giminės raidos perspektyvų ir ardo jos egzistencijos gamtinius pamatus. Niokodama gamtą, žmonių giminė kartu sieja savigriovos sėklas. Radiacija, gyvsidabris, kadmis, pesticidai ir kiti teršalai pasižymi klastingu kumuliatyviu poveikiu, kuris mažai ištirtas, todėl ir negali būti kontroliuojamas bei neutralizuojamas. Neatsitiktinai etologas ir filosofas Konradas Lorenčas 1972 m. išleistoje knygoje „Civilizuotos žmonijos aštuonios mirtinos nuodėmės“ žmogaus sukeltą gamtinių sistemų degradaciją apibūdino kaip mirtiną žmonijos nuodėmę (10, 23–31). Tokia traktuotė perkelia ekologinę problemą į metafizinę-etinę plotmę. Žvilgsnis į šią problemą etiniu-doroviniu aspektu yra visiškai teisėtas ir korektiškas, nes nėra pagrindo manyti, kad visa, kas įvyko istorinėje raidoje, buvo likimo duota ir neišvengiama. Dar

antrame amžiuje vienas iš pirmųjų krikščionių filosofų Justinas Kankinys rašė, kad „jei žmonių giminė neturėtų laisvės vengti bloga ir rinktis gera, tai ji nebūtų kalta už nieką, ką ji bedarytų“ (25, 313).

Kaip tik naujausiuose ekologinės krizės tyrimuose etiniam aspektui skiriama vis daugiau dėmesio. Antai čekų filosofas Erazimas Kohakas mano, kad ekologinės krizės suvokimas žmogaus priklausomybės nuo gamtos požiūriu yra nepakankamas. Pavyzdžiui, ekologinė krizė neretai tapatinama su gamtinių išteklių deficitu, jų išsekimo. E. Kohako manymu, toks suvokimas atliepia gamintojų ir vartotojų ekologinę patirtį, kurioje gamta figūruoja kaip žalia va. Autorius siūlo ekologinę krizę traktuoti naujai – žmogaus atsakomybės už gamtą požiūriu (9, 899–919). Kitaip sakant, ekologinė krizė kyla dėl to, kad žmogus nejaučia atsakomybės už savo alma mater (motiną maitintoją), veikia beatodairiškai, nepaisydamas ekologinio gamtos režimo, rūpindamasis tik savo išorinės galios didinimu, siekdamas paimti iš gamtos kuo daugiau medžiagų ir jas perdirbti, išgauti kuo daugiau energijos ir sukaupti kuo daugiau mokslinės-techninės informacijos. Šitokiu būdu žmogus troško įrodyti savo tobulumą bei pranašumą: būti kuo labiau apsiginklavęs, turėti kuo daugiau jėgų, t. y. būti panašus į kažkokią supermašiną, kuri viską nugalėtų, įveiktų, valdytų. Visas šis jėgų ir priemonių didinimo procesas buvo išdidžiai vadinamas „istorine pažanga“, kurio kriterijų sudarė gamtos „nukariavimo“ laipsnis. Iš tiesų tai buvo karas su gamta, lydintas šūkių: „Žmogus – visų daiktų matas“, „Karas – visa ko tėvas ir valdovas“, „Žinojimas – jėga“, „Mes negalime laukti iš gamtos malonių, jas pasiimti iš jos – mūsų uždavinys“.

Agresyvumas ir pretenzijos viską matuoti savimi – toks šių sentencijų leitmotyvas. Savęs

aukštinimas, savo išimtinumo pabrėžimas, savanaudiškumas ir karingumas – tokios ryškiausios šias sentencijas išpažįstančio kolektyvinio subjekto savybės. Tokį subjektą filosofas Genadijus Batiščevas pavadino saviteige bei savimate būtybe (17, 31). Tai būtybė, kuri žiūri į viską per savo interesų bei poreikių prizmę ir kuriai visos pasaulio mįslės bei problemos virsta vieninteliu klausimu: ką man tai duos? Negana to, ši būtybė pasiskelbė patisave sukūrusi, tarsi gamta čia būtų nieko dėta.

Iškėlęs save į vertybių ir būties viršūnę ir patikėjęs savo begaline verte, žmogus tapo ekologiškai neadekvatus natūraliajai aplinkai, ėmė nepastebėti kitų padarų vertės ir sutrikdė planetos gamtinę pusiausvyrą, virto milijardus metų trukusios evoliucijos griovėju. Šią žmonijos padėtį Batiščevas pavadino „bekeliškumo būkle“, „būtimi be kelio“, t. y. aklaviete (17, 331). Būtent tai ir yra ekologinė krizė, tiksliau – socioekologinė krizė.

Martinus Heideggeris savo filosofiniuose raštuose kalba apie žmogų kaip „būties sargą“ (22, 338). Deja, žmogus šią misiją vykdydė ne geriausiu būdu: žemės gamta nuniokota, nuskurdinta, prarasta daug rūšių. Gyvybė Žemėje staiga atsirado ir gali staiga – dėl negatyvaus žmogaus veiklos poveikio aplinkai – išnykti. Antai išnykus vienai augalų rūšiai, kartu išnyksta nemaža rūšių bestuburių gyvių, kurie glaudžiai susiję su tuo augalu. O juk kiekviena biorūšis – unikali genetinės informacijos enciklopedija. Šitaip spalvingas gamtos pasaulis blanksta. Negi į visa tai galima žiūrėti abejingai ir nesiimti radikalių priemonių katastrofai išvengti? Būtina ugdyti ekologinę (išlikimo) sąmonę, kuri integruotų geriausias filosofines, religines, dorovines, mokslines, estetines vertybes, garantuojančias visuomenės ir gamtos koevoliuciją ir įgalinčias ilgalaikę bei prasmingą žmonijos būtį. Ši sąmonė

suponuoja blaivų padėties suvokimą bei įvertinimą. Svarbus jos aspektas – požiūris į ekologinę krizę kaip antropogeninės kilmės reiškinį. Tai reiškia, kad žmogus turi prisiimti kaltę ir atsakomybę už sukeltą gamtinės aplinkos degradaciją, pažeistą gamtos jėgų balansą, išnaukintas biorūšis, išseiktus gamtinius išteklius ir už tai, kad ateities kartos paveldės iš mūsų natūraliąją aplinką nepalyginamai skurdesnę, negu paveldėjome mes.

Kaltė – dorovės sąvoka ir etikos kategorija, fiksuojanči kultūroje slypinčią galimybę laikyti subjektą (individa, grupę, žmonią) atsakingu už tam tikrus veiksmus bei jų sukeltus neigiamus padarinius. Filosofų ir psichologų tyrimai rodo kaltės kategoriją esant svarbiu žmogaus būties atributu. Antai bulgarų psichologas Kirilas Kirilovas knygoje „Žmogaus paieška“ tarp trijų pagrindinių kaltės sąvokos aspektų mini „egzistencinę kaltę“, atsirandančią dėl nerealizuotų galimybių (21, 8). Manytume, kad kaip tik egzistencinės kaltės sąvoka galima vadovautis aptariant žmogaus santykį su gamta. Iš tikrųjų kas galėtų pasakyti, jog žmogus padarė viską, ką galėjo, kad jo ir gamtos sąveika neįgytų krizinio pobūdžio.

Filosofas ir psichologas Karlas Jaspersas kaltę priskiria prie žmogaus būties pamatinių situacijų, kurias jis vadina ribinėmis situacijomis. „Tai tokios situacijos, kurių mes negalime nei išvengti, nei pakeisti“, – sako jis. Kartu jis pažymi, kad žmogus, „įpainiotas į neišvengiamą kaltę“, dažnai užmiršta savo kaltumą, o kai suvokia, – puola į nevilgtį. Tokios patirties dėka žmogus darosi protingesnis, ima kitaip suvokti savo būtį (5, 21–22).

Šitaip apibrėžta kaltės kategorija visiškai tinka charakterizuoti tai kaltei, kuri tenka žmogui dėl ekologinės krizės (turėdami galvoje aptariamą kaltės turinį bei jos priklausymą tam tik-

rai žmogaus būties sferai, trumpumo dėlei ją vadiname ekologine kalte). Beje, Jaspersas traktuoja žmogaus viešpatavimą gamtoje kaip veiksni, užtikrinantį jo vitalinės būties saugumą, kartu pastebėdamas, kad „net užvaldžius gamtą jone išlieka tai, ko negalime apskaičiuoti, taigi nuolatine grėsmė, galų gale pasmerkianti pralaimėti...“. Šie didžiojo mąstytojo žodžiai buvo parašyti XX amžiaus viduryje, kai ekologinė situacija buvo kitokia. Amžiaus pabaiga visiškai palaidojo viltis valdyti gamtą ir patvirtino Jasperso žodžius apie „pralaimėjimą“.

Didžiai prasmingi ir Jasperso žodžiai apie kaltės neišvengiamumą. Mat žmogus, kaip sakėme anksčiau, pasmerktas gyventi dvejojoje aplinkoje – gamtos ir kultūros. Gamtinė ir kultūrinė aplinka plėtojasi pagal skirtingus dėsnius, ir žmogus praktiškai nepajėgia išvengti nekenkės gamtai. Prieštaravimas tarp gamtos ir kultūros – fundamentalus, nepanaikinamas žmogaus būties dėsnis, žmogaus dualios padėties pasaulyje išraiška. Atskirais istorijos periodais tas prieštaravimas gali būti švelnesnis ar aštresnis, bet visiškai išnykti jis negali. Žmogaus žingsnis Žemėje nuolat lydi kūrimo ir griovimo tendencijų sankirta, ir ekologinė kaltė – tai tarsi prigimtine žmogaus nuodėmė, su kuria žmogus amžinai galyne jasi ir kurios įveikti nepajėgia. Kol žmogus gyvas, jis kaltas. Pasak švedų rašytojo ir mokslininko Rolfo Edbergo, visa žmonijos materialinė civilizacija iš esmės remiasi kalte (23, 172).

Vadinasi, kaltė už ekologinę krizę yra visuotinė žmonių giminės kaltė. Todėl ji vadinama egzistencine kalte. Tačiau struktūros požiūriu žmonių giminė egzistuoja atskirų individų bei kolektyvinių subjektų (tautų, valstybių, kontinentų ir pan.) pavidalu, ir jų kaltės laipsnis yra nevienodas. Didžiausia atsakomybė tenka išsivysčiusiems industriniams kraštams, iš kurių techninė civili-

zacija plito po visą planetą, didindama antropogeninį spaudimą biosferai. Kartu šios kaltės negali šalintis nė vienas individas, nors jis tiesiogiai ir nebūtų dalyvavęs gamtos alinime.

Žymi vokiečių filosofė Hanna Arendt, apmąstydamą nusikaltimus Antrojo pasaulinio karo metais, pasakė: „man gėda būti žmogumi. Tai principinė gėda...“ (1). Panašiai galime apibūdinti ir individo poziciją ekologinės krizės atžvilgiu. Būdamas žmonių giminės narys, jis, nepriklausomai nuo savo valios, dalyvauja bendrame savanaudiškume, kolektyviniame egoizme, kuriuo remiasi žmonių visuomenė ir dėl kurio ekosistemos degraduoja. „Pasaulyje nėra svetimumo blogio, – rašė J.-P. Sartre’as. – Visi žmonės vienodai kalti dėl jo egzistavimo“ (24, 48). Ekologinė krizė ir yra tas blogis, dėl kurio visi kalti.

Kaip tik nuo to, kokias partasugebės kiekvienas visuomenės narys suvokti šį blogį, kokių masu jis įsisamonins savo kalbę ir imsis konkrečių veiksmų jai išpirkti, dabar priklausys ekologinės problemos sprendimo tempai ir sėkmė. Šis uždavinys šiandien yra vienas iš aktualiausių moralinių klausimų ir viena iš svarbiausių individo ir žmonijos dorovinio tobulėjimo gairių. Pasak vokiečių mokslininko Jenso Reicho, žmonija „atsidūrė prie slenksčio į kitą stacionarinę būklę, kurioje, matyt, bus neįmanoma išsaugoti šiuolaikinio gyvenimo būdo ir žmonijos, kaip biologinės rūšies, populiacijos tankumo. Beje, panaši krizė nėra pirmoji evoliucijos istorijoje, ir visos jos buvo labai sunkios (13, 55).

Kol kas daugelis ekologinę krizę suvokia tik kaip mus užgriuvusią nelaimę, o ne kaip mūsų bendrą kalbę, ne kaip augalijai, gyvūnijai, visai biosferai ir būsimoms kartoms mūsų primetą vargą. Toks mąstymas, kai blogio priežasčių ieškoma išorėje, o ne mumyse pačiuose, yra ydingas ir neperspektyvus, nes jis negali nurodyti kelio, kuriuo eidami galėtume sustabdyti sparčiai gilė-

jančią ekologinę krizę (21). Žmogus tobulėja tik tada, kai pats ima ieškoti savo kaltės, pats stojasi prieš savo sąžinės teismą. Prisiimta, suvokta ir iškentėta kaltė daro žmogų išmintingesnį, dvasiškai stipresnį. Suvokęs kalbę žmogus morališkai nubunda, atsinaujina ir ieško būdų kalbei išpirkti, t. y. atgailauja. „Kaltės suvokimas, išgyvenimas ir iš jų kylanti atgaila apskritai yra viena iš giliausių žmogiškumo versmių“, – pabrėžia profesorė Viktorija Daujotytė (3, 8).

Savo kalbei suvokti reikia drąsos ir dvasinės stiprybės. „Visais laikais įsisąmoninti kalbei, jai pripažinti reikėdavo save įveikti, tai visada būdavo maža didvyriškumo pamoka, – įžvalgiai pastebi profesorius Donatas Sauka. – Mūsų laikais toks savęs įveikimas gal dar sunkesnis“ (15).

Ekologinės kaltės suvokimą komplikuoja dar ir ta aplinkybė, kad iki šiol dorovės požiūriu buvo vertinama žmogaus veikla buityje, gamyboje, politikoje ir kitur, bet į to vertinimo sritį paprastai nepatekdavo santykiai su gamta. Civilizacijos raidoje gamta virto imoraline erdve, t. y. tokia būties sfera, kurioje buvo apribota arba iš viso negaliojo moralinė reguliacija. Tai įvyko tada, kai gamta buvo desakralizuota ir paversta mokslinio tyrimo objektu. Mokslas modeliuoja realybę sąvokomis bei jų konstrukcijomis, kurdamas teorinių-loginių pasaulių. Mokslo paskirtis – adekvačiai pažinti tikrovę. Susikoncentruodamas išimtinai į gnoseologinį uždavinį, mokslas ima pretenduoti į visišką nepriklausomybę nuo bet kokių kitų žmogaus sąmonės formų, taip pat nuo dorovės. Racionalios žinios apie gamtą autonomizuojasi, atitrūksta nuo realios, gyvos būties ir, virtusios savarankišku mokslinės idealybės pasauliu, pretenduoja į vienintelį pasaulį apskritai. Tokiame pasaulyje žmogui patogiau veikti, nes jo nekamuoja sąžinės skrupulai. Šitai racionaliojo pažinimo prigimtyje glūdėjusi imoralinė galimybė virsta tikrove.

Taigi sociologiniu požiūriu gamtos virtimas imoraline erdve nulemtas žmogaus būties su-
skilimo. Ar pajėgs žmogus įveikti imoralizmą,
atgauti būties vientisumą ir sugrąžinti savo san-
tykiui su gamta dorovinį turinį, – parodys atei-
tis. Bet ir šiandien negalime nematyti pastangų
atsikratyti pernelyg siauro utilitarinio požiūrio
į gamtą. Teorinėje plotmėje tai reiškiasi ekolo-
ginės etikos plėtojimu, o praktinėje – visuome-
niniu-politiniu judėjimu, kuris propaguoja gam-
tos apsaugos idėjas ir siekia jas įgyvendinti.

Išvados

1. Šiuolaikinės (globalinės) ekologinės pro-
blemos kilimas dėsningai sąlygotas dvilypės
(biologinės ir istorinės-kultūrinės) žmogaus

prigimties, reikalaujančios keisti gamtinę aplin-
ką ją pritaikant žmogaus poreikiams tenkinti ir
jo patogumams garantuoti.

2. Žmogaus veiklos esminės charakteristikos
– technika ir technologija, kurių plėtra remiasi
kitokiais dėsniais bei tempais nei natūrali (bios-
feros) evoliucija, ir šis neatitikimas sudaro ob-
jektyviausias ekologinio blogio šaknis.

3. Ekologinės problemos kilmė bei esmė ne-
gali būti nuodugnai atskleista apeinant metafiz-
inę-etinę plotmę, t. y. žmogaus atsakomybę bei
kalbę. Šiuo aspektu galima ir būtina kalbėti apie
ekologinę kalbę kaip egzistencinės žmogaus kal-
tės formą, kurios suvokimas bei išgyvenimas su-
kuria moralines ir dvasines prielaidas ekologi-
nei problemai spręsti.

LITERATŪRA

1. Arendt H. Šeimos tėvas – žudikas // *Šiaurės Atėnai*. 1993.06.18. Nr. 24(169).
2. Studentų sąmonės tyrimai, atlikti Lietuvos žemės ūkio universitete, siekiant išsiaiškinti, kaip jie supranta ekologinės krizės priežastis, parodė, kad „tik trečdalis tiriamųjų atsakymus galima įvertinti kaip teisingus“ (Barzdžiukienė R. Studentų požiūrio į ekologinės krizės priežastis tyrimas // *Žmogaus ugdymo problemos šiuolaikinėje visuomenėje: Tarptautinė mokslinė konferencija. Mokslo darbai*. Kaunas: Akademija, 1998. P. 17.
3. Daujotytė V. Didysis rūpestis // *Kultūros barai*. 1991. Nr. 10.
4. Gehlen A. *Der Mensch: Seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Berlin, 1940.
5. Jaspersas K. *Filosofijos įvadas*. Vilnius, 1998.
6. Kasdien išnyksta apytikriai 10 biorūšių (Köhler G. Theorie und Praxis des Überlebens // *Forschungsmagazin Friedrich-Schiller-Universität Jena*. 1996/97. Heft 5. S. 18.
7. Kohák E. Druhy ekologické zhušenosti // *Filosoficky časopis*. 1995. Nr. 6.
8. Komenskis J. A. *Rinkiniai pedagoginiai raštai*. Kaunas, 1975.
9. Kormondis E. *Ekologijos sąvokos*. Kaunas, 1992.
10. Lorenz K. *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit*. München, 1973.
11. Nyčė F. *Rinkiniai raštai*. Vilnius, 1991.
12. Paturi F. R. *Geniale Ingenieure der Natur. Wo durch uns Pflanzen technisch überlegen sind*. Düsseldorf–Wien, 1974.
13. Reich J. Kernenergie – Umsteuern ist noch möglich // *Kultur–Chronik*. 1995. Nr. 6.
14. Ruso Ž. Ž. *Rinkiniai raštai*. Vilnius, 1979.
15. Sauka D. Apie kalbę // *Dialogas*. 1992.04.24. Nr. 16.
16. Töpfer K. Ökologische Krisen und politische Konflikte // *Internationale Politik*. 1999. Nr. 2–3.
17. Батицев Г. С. Укоренённость и плодотворность. К вопросу о философских уроках из глобально экологической ситуации // *Гармонизация системы: „Человек – природа“*. Москва, 1989.
18. Карлик Л. Н. *Клод Бернар*. Москва, 1964.
19. Кульпин Э. С. Традиционный Восток: Факторы стабильности (экологические аспекты) // *Феномен восточного деспотизма: структура управления и власти*. Москва, 1993.

20. Ламарк Ж. Б. *Избранные произведения*. Т. 2. Москва, 1959.
21. *Общественные науки за рубежом: Философия и социология*. Москва, 1990. 1.
22. Хайдегер М. Письмо о гуманизме // *Проблемы гуманизма в западной философии*. Москва, 1988.
23. Эдберг Р. *Письма Колумбу. Дух Долины*. Москва, 1986.
24. *Этика: словарь афоризмов и изречений*. Москва, 1995.
25. Юстин Мученик. Апология // *Раннехристианские отцы церкви: Антология*. Брюссель, 1978.

ECOLOGICAL PROBLEM: CONTENT, ESSENCE AND PRECONDITIONS

Česlovas Kalenda

Summary

The article contains discussion of the present-day ecological problem (crisis) as the result brought about by interaction of objective and subjective factors. Taking into consideration an objective (socio-natural) point of view, the global ecological crisis is a result of the accumulated contradictions between a human (culture) and nature (biosphere), between technical

and technological development and natural evolution. A subjective aspect of origin of the ecological problem (and solution thereof) is being analysed on the metaphysical-ethical plane applying the category of human fault.

Key words: engineering and technology, ecological crisis, existential (ecological) human fault.